

SİVAS'TA BAĞLAMA YAPIMI VE USTALARI*

PRODUCTION OF 'THE BAĞLAMA' AND ITS CRAFTSMEN IN SIVAS

Göktürk ERDOĞAN**

ÖZ: Kökeni Orta Asya'ya dayanan ve Türk kültür tarihinde binlerce yıllık geçmişi olan bağlama çalgısı, geleneksel müziğimizin icrası ve aktarımında ayrıcalıklı bir yer teşkil etmektedir. Bugün Anadolu'da kullanılan geleneksel çalgılar arasında yaygın olarak icra edilen bağlama çalgısı, aşıklık geleneğinde olduğu kadar Alevi-Bektaşî müzik pratiklerinde de Sivas'ta yüzlerce yıllık birikimi ile icra edilmektedir. Söz konusu icra geleneğinin devamlılığı ve türkü dağarcığının nesilden nesle aktarılabilmesi açısından ise bağlama yapım geleneği, önemli bir yer tutmaktadır. Bu minvalde düşünüldüğünde Sivas, sahip olduğu geleneksel müzik kültürü sayesinde Anadolu'da pek çok âşığa/ozana ve icracıya yurt olmuş merkezlerden biridir. Çalışmanın araştırma sorusu "Sivas'ta bağlama yapım geleneği ne şekilde ve kimler tarafından devam ettirilmektedir?" üzerine kurgulanmıştır. Nitel araştırma yöntemleri ile alanda yürütülen bu çalışma, araştırmacı tarafından oluşturulan ve kaynak kişilerle yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu ve gözlem gibi veri toplama teknikleri ile hazırlanmıştır. Çalışma, 30.11.2014 ve 20.12.2014 tarihleri arasında Sivas merkezde bağlama yapım ustaları olarak tespit edilen ve görüşme yapılan üç kaynak kişi üzerinden yürütülmüştür. Kaynak kişilerin bilgisi dahilinde isimler açık olarak zikredilmiştir. Araştırma sonucunda, Sivas'ta bağlama yapım teknikleri hakkında geleneksel birtakım püf noktalara ulaşılmış olmakla birlikte, mesleğin en önemli iki sorunu ortaya konulmuştur. Bunlardan birincisi çirak yetiştirme sürecinin bitme noktasına geldiği ikincisi ise bağlama yapım ustalarının icraya yönelik bir birikime sahip olamamalarından dolayı, mesleğe sadece üretici olarak dahil olabilmeleridir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, bağlama yapımı, bağlama ustaları, halk müziği.

ABSTRACT: The Baglama instrument which dates back to Middle Asia originally and has thousands years of historical back ground in Turkish Culture, has formed an exceptional place in performing and transmitting our traditional music. Nowadays, the Bağlama Instrument which has widely been known and performed among traditional instruments in Anatolia incontestable, lives and has still been performed among Alevi-Bektashi music practices as well as Aşıklık(Folk Pets with Bağlama) customs with hundred years of repertoire. In order to be continuous of the performing customs in question and transmitting the Turku repertoire from generation to generations, The Baglama producing custom takes very important place. Thus when it is considered in this way, Sivas town has been one of the habitats for aşık/Folk Poets and performers with its music culture in Anatolia. The research question of this study focused on is "How do they carry on custom producing of The Bağlama and by Who? This study which has been carried on by means of qualitative research techniques has been achieved by using

* Bu çalışmanın özeti, 06-10 Nisan 2015 tarihleri arasında Sivas'ta düzenlenen "II. Uluslararası Güzel Sanatlar Bilimsel Araştırma Günleri" kapsamında yayımlanmıştır.

** Dr. Öğretim Üyesi - Munzur Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü/Tunceli - erdogangokturk77@gmail.com

face to face surveying technique that was formed by the researcher and it was prepared via data collecting techniques with half completed surveying form and observation. The study was carried on three live sources who were stated as The Baglama making craftsmen and interviewed in Sivas center between November30th and December 20th, 2014. The names of the source people were also declared with their personal permission. As a result of the study,two important professional problems have been found out as well as having reached some certain detailed knowledge about the traditional Baglama producing techniques. First of them,the process of prentice training has almost ended up and second, The Baglama Craftsmen have only taken part in production phase of the profession since they donot have any gained experience of performing it before.

Keywords: Sivas, production of the baglama, baglama craftsmen, folk music.

Giriş

Bağlama, Türk müzik kültürümüzün adeta *parmak izi* olarak kabul edilmektedir. Mahmut Ragıp Gazimihal bağlama çalgısının atası olarak kabul edilen kopuzu açıklarken şu ifadelerle yer verir: “kopuz, hicrî II. Asra kadar bütün Türkiye dâhilinde ve hatta Macaristan’a kadar olan şimal serhatlerinde kullanılarak, şüphesiz ki büyük küçük bütün Anadolu halk sazlarının menşeyini vücuda getirdi. İbn-i Haldun, kopuzun İspanya Arapları arasında bile kullanıldığını yazar” (2006: 36). Kökeni hakkında neredeyse tüm referanslar Orta Asya’da ki kopuzu işaret etmektedir. “Bağlama Orta Asya’dan kopuz olarak gelen çeşitli tür ve boyutları olan ve binlerce türküye can veren bir çalgıdır. Adının nereden geldiği kesin olarak bilinmemekte ancak sapındaki perdelerden dolayı bağlama fiilinden türediği sanılmaktadır. Ayrıca kökeninin kesin olarak Orta Asya olduğu ve aynı zamanda tanbura da denilen bu çalgıların yapılarının geçmiş yüzyıllar içinde hemen hiç değişmediği görülür” (Zeuww, 2011: 205-206). Eski Türk tarihine bakıldığında özellikle Hitit ve Sümerlerde de bağlamanın varlığı çeşitli kabartmalarda karşımıza çıkmaktadır. “Türk milletinin en eski çalgıları sipuzga, kopuz ve davuldur. Bağlama; Türk halk çalgılarının en yaygın olanıdır. En eski Türk çalgılarından ‘kopuz’un türevi olduğu kabul edilen bağlama, bazı Hitit, Sümer ve Asur kabartmalarında görülen uzun saplı çalgıya da benzer” (Thema Larousse, 1994: 401).

Türk kültüründe ozan/baksı geleneği ile Orta Asya’dan Anadolu’ya uzanan geniş bir coğrafyada karşımıza çıkan bağlama çalgısı (Gazimihal, 1975: 10-15) özellikle XVI. yüzyılla birlikte âşıklık geleneğinin taşıyıcı bir kanalı olarak sazlı sözlü meclislerin ve gezgin Anadolu dervişlerinin de en önemli eşlik çalgısı olarak gösterilmektedir. İbadetten eğlence ve kutlamalara kadar geniş bir kullanım alanı olan bağlama ile böylesi bir kültürel bağı olan Türk milletinin, söz konusu çalgıyı kendi imkân ve ölçülerinde yüzyıllardan beri üreterek yaptığını da unutmamak gerekmektedir. Âşıklar diyarı olarak bilinen ve türkü dağarcığımızın en hacimli halk müziği eserlerine ev sahipliği yapan Sivas, söz konusu geleneğin izlerini canlı tutan ve bağlama üretimini kent ölçeğinde devam

ettiren bir şehir olarak bu çalışmaya konu olmuştur. Âşık Veysel'in (1894-1973) kendi sazına yaktığı aşağıdaki türkü, Sivas halkının sazıyla olan ilişkisini ve duygusal bağını bizlere daha iyi anlatmaktadır (Özdemir, 2013):

*Ben gidersem sazım sen kal dünyada hey
Gizli sırlarımı aşıkâr etme hey
Lâl olsun dillerin söylersen yâre
Garip bülbül gibi ah-u zar etme hey*

*Sen petek misali Veysel de arı
İnleşir beraber yapardır balı hey
Ben bir insanoğlu sen bir dut dalı hey
Ben babamı sen ustamı unutma hey*

Sivas'ta doğan Âşık Veysel, âşıklık geleneğinin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden sadece bir tanesidir. Bu geleneğin uzunca bir süredir devam ettiği Anadolu'da önemli şehirlerden biri olan Sivas; Âşık Veysel, Pir Sultan Abdal Âşık Ruhsati, Âşık Kul Gazi, Muhlis Akarsu, Ali Kızıltuğ ve daha nice ozanları yetiştirmiş, tarihi ve kültürel dokusu ile nicelerini türkülerle beslemiş ve büyütmüştür. Âşıkların binyıllardır ürettiği ve zihinlerinde taşıdıkları sözlü kültür, bağlama eşliğinde günümüze dek intikal etmiş ve hayat bulmuştur. Dolayısıyla bağlama çalgısı aynı zamanda bir kültür taşıyıcısı olarak kadim kültürümüzde önemli bir yer teşkil etmektedir.

Türk halk kültüründe ve folklorunda bu denli öneme sahip olan bir sazın Sivas'ta yapım ve üretim vaziyetinin ne durumda olduğu, ne şekilde ve kimler tarafından nasıl üretildiği bu çalışmanın da temelini oluşturmaktadır. Çünkü bağlama yapımı aynı zamanda halk müziği icralarında ve gelecek kuşakların söz konusu kültürle hemhal olmalarında çok önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma, Sivas'ta bağlama yapım ustaları ile yürütülmüş bir alan çalışması olarak düşünülmüş ve Sivas'ta hala geleneksel yöntemlerle devam ettirilmeye çalışılan bağlama yapımının, bu bölgede nasıl yaşadığı/yaşatıldığı konusunda bir fikir elde etmek amaçlanmıştır. Dolayısı ile çalışmanın aktörlerini, geçimini Sivas'ta bağlama yapım ile sağlayan ustalar oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın Sivas'ta bağlama yapımı ve ustaları hakkında yapılan ilk alan araştırmasından dolayı önemli olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma 30.11.2014 ve 20.12.2014 tarihleri arasında Sivas merkezde, üç bağlama yapım ustası ile gözlem ve görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiş bir saha çalışmasıdır. Çalışma sohbet tarzı görüşme üzerinden yürütülmüştür. Kaynak kişilerle çalışma mekânlarında yüz yüze görüşülmüş ve gözlem yapılarak veriler toplanmaya çalışılmıştır.

Kaynak kişilerin izinleri alınarak ses kayıt cihazı ile görüşmeler kayıt altına alınmış ve elde edilen veriler, araştırmacı tarafından betimsel olarak ifade edilmiştir. Bu araştırma ile “Geleneksel bağlama yapımı Sivas’ta kimler tarafından nasıl sürdürülmektedir?” sorusuna cevap aranacaktır. Buradan hareketle yapılan bu çalışma, aşağıdaki alt problemler dahilinde incelenmeye çalışılmıştır.

- Sivas il merkezinde bağlama yapım ustaları kimlerdir?
- Bağlama yapım sürecinde kullanılan yöntem ve teknikler nelerdir?
- Bağlama yapım ustalarının mesleğe ilişkin düşünceleri nelerdir?
- Mesleğin sürdürülebilirliği ve devamlılığı açısından ne gibi zorluklarla karşılaşmaktadır?
- Üretilen çalgıların satış ve pazarlamaları nasıl yapılmaktadır?
- Ustaların bağlama çalgısına ilişkin kendilerine has geliştirdikleri üretim yöntem ve teknikleri nelerdir?

Çalışma, gözlem ve görüşmeler neticesinde ortaya çıkan temalar dahilinde düşünülerek 5 başlık üzerine yoğunlaşmıştır. Bu başlıklar sırası ile şöyledir;

- a. Sivas’ta bağlama yapım ustaları,
- b. Bağlama yapım sürecinde kullanılan yöntem ve teknikler,
- c. Mesleğin devamlılığı ile ilgili tespit ve sorunlar,
- ç. Bağlama ustalarının mesleğe ilişkin öz değerlendirmeleri
- d. Pazarlama ve satış,
- e. Ustaların kendi ürettiği özgün biçimler.

a. Sivas’ta Bağlama Yapım Ustaları

Adı	Doğum Tarihi	Mesleki Deneyim(yıl)	Çalıştığı Mekan	Ürettiği Çalgılar	Çırak	Memleketi
İsa Demirkoparan (KK-1)	1971	25	Atölye	Bağlama	Yok	Sivas
Samet Elmas (KK-2)	1961	30	Atölye	Bağlama Ud	Yok	Sivas
Şentürk İyidoğan (KK-3)	1970	38	Atölye	Bağlama	Var	Sivas

Tablo-1. Kaynak kişiler (2014 yılına ait)

Tabloda görüldüğü üzere, Sivas’ta faaliyet gösteren 3 bağlama yapım ustası bulunmaktadır ve üç usta da, usta-çırak ilişkisi ile yetişmiştir. Mesleki deneyimleri 25 ile 38 yıl arasında değişmekte ve yaş ortalaması 46

olduğu görülmektedir. Her ustanın kendine ait bir atölyesi mevcut ve işlerini burada yürütmekte olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hiçbirinin çırağı bulunmamaktadır.

İsa Usta bağlama yapıcılığını baba mesleği olarak devraldığını belirtmektedir. Samet Usta İstanbul'da marangoz iken bağlama yapıcılığına bir bağlama ustası ile tanışmasından sonra başladığını belirtmektedir. Şentürk Usta ise Sivas'ta doğduğu köyde küçükken tanıdığı bir çalgı yapımcısı aracılığı ile mesleğe başladığını ifade etmektedir.

b. Bağlama Yapım Sürecinde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Sivas'ta geleneksel bağlama yapımında ustaların kullandığı herhangi bir bilimsel metota ve yönteme rastlanmamıştır. Görüşme yapılan 3 usta da deneme yanılma yöntemi ile kendilerini geliştirdiklerini ifade etmektedirler. Bu durum, haliyle ustalık aşamalarının da geciktiği anlamına gelmektedir. Ancak bağlama yapımında belirli bir bilimsel metodun kullanılmıyor olması, bağlama yapım sürecinin gelişi güzel yapıldığı anlamına da gelmemektedir. Ustaların mesleğe ilişkin ilk adımları, marangozluk mesleği ile ilişkili olarak gerçekleşmiştir. Alanda görüşme yapılan her üç usta da bağlamaları tek elden baştan sona kadar yapmadıklarını, farklı üretimlerin birleştirilmesi ile bağlama çalgısını hazır olarak oluşturduklarını ifade etmişlerdir. Tekneleri hazır olarak ayrı bir tekne ustasından hazır olarak aldıklarını belirten ustalar, bağlamanın daha sonraki aşamalarının tümünde kendileri oluşturmaktadırlar. Bağlamanın yapım aşamasındaki temel bölümleri, "tekne, kapak, sap (klavye), zımparalama-cilalama, burgu-perde takma" aşamaları olduğu düşünüldüğünde, teknelerin hazır ölçülerde dışarıdan (Samsun ve çevresi) tedarik edilmesi haricinde diğer tüm süreçler ustaların elinden geçmektedir.

Bağlama çalgısında kaliteyi belirleyen en önemli iki özelliğin, kullanılan "ağaç ve işçilik" olduğu bilinmektedir (İmik ve Haşhaş, 2014: 59-68). Bu çerçevede görüşme yapılan üç usta da bağlama için kullanılacak ağaçların iyi tanınması, bilinmesi gerektiği görüşünde birleşmektedirler. Ağaçların damar yönleri, ağacın alındığı bölge ve yöre, ağacın nemini ve kalitesini gösteren en önemli etkenler olarak sıralanıyor. Dolayısı ile de ağaçları kendileri bizzat alıp seçtiklerini belirtmektedirler. Kaynak kişilerden Samet Usta bu durumla ilgili olarak şunları söylemektedir; *"Ağacın nemi ve suyu çok önemli, her sene kapak için gelen ağaçları alıyorum çok nemli ise kurutuyorum. Acı suyu deriz biz ona. Çünkü belli bir nem oranı ile geliyor bazen ağaç. Mesela bu yıl aldığım ağaçlar 2018 de kullanılmak üzere geldiler. Ortalama %20 nem idealdir ağaç için, kupkuru ağaçtan çalgı olmaz"* (KK-2, 30.11.2014, kişisel görüşme).

Fotoğraf-1. Kuruması için bekletilen nemli bir kelebek ağacı

Aynı şekilde bağlama yapım aşamasında kullanılan ağaçlar konusunda görüşme kişileri benzer ifadelerle yer vermektedir. Örneğin kaliteli ve güzel bir sazın bölümlerini: tekne; oyma dut*, kapak; ladin ağacı, sap; kelebek, meşe veya akgürgen ve burgular; pelesenk olmasının ideal olduğu fikri ağır basmaktadır. Fakat KK-3, bu durumun çok da standart olması gerekmediğinden bahsetmektedir. Bu bağlamda KK-3 şu ifadelerle yer vermektedir:

Ağacı tanımak lazım, hangi ağaç hangisi ile uyumlu olduğu bilinirse ortaya güzel bir bağlama çıkar” görüşünü savunuyor. KK-2: Dut ağacının özelliği de sert ve sesi içeride hapsederek döndürmesi bakımından önemli olduğu için tercih edilir genelde. Fakat karadut oyması, yarması değil özellikle oyması daha güzeldir bence. Ancak çoğunlukla tekneçilerimiz var Samsun Çarşamba’da mesela. Onlardan alıyoruz. Ben şahsen bir ustanın her şeyi yapmasından yana da değilim zaten. Bu herkesin alanında ustalaşması anlamına geliyor bence (KK-3, 20.12.2014, kişisel görüşme).

Bu noktada İsa Usta *yarma dut* ağacının daha kaliteli ses verdiği görüşünde. Ayrıca kapak ve tekne de iyi bir randıman alabilmek için ağaçların birbirine uyum sağlamaları gerektiğini ve en az 20-25 gün beklemesi gerektiğini belirtmektedir. KK-1 şu ifadelerle yer vermektedir:

Ağacı bile fide yaparken birbirine bağlıyorlar ve bekletiyorlar. Bağlamadaki kapak ve tekne uyumu da tıpkı böyledir. Beklemek gerekir. Zaten dut ağacı bekledikçe ve çaldıkça lezzet verir. Çünkü dut ağacının içerisinde gözle görünmeyen milyonlarca odacık vardır ve bu

* Oymanın dışında “yaprak dut” da kullanılıyor ancak ustalar, birden fazla ağaç ve daha fazla tutkal kullanıldığı için ses kalitesinin düşeceği görüşünde.

odacıklar bağlama çalındıkça içerisinden ince ince toz dökülür ve genişler (KK-1, 15.12.2014, kişisel görüşme).

Ayrıca bağlamalarda *kurtağzı* denilen bir yöntemden bahsedilmektedir. Kurtağzı, bağlamanın teknesi ile sapının birleşme yeri olan boyun kısmındaki bölgeye deniyor. Bunun geleneksel bağlama yapımında kullanılan, doğal ve sağlıklı olan bir yöntem olduğunun altı çiziliyor. Ancak ustalar, son zamanlarda *kavalye* denilen ve birbirine geçmeli bir tekniğin de son zamanlarda piyasaya çıktığı, yapımının kurtağzı denilen yöntemle göre çok basit ve sağlıksız olduğu görüşündeler. Bu noktada Şentürk usta şu ifadelerle yer vermektedir:

Büyük şehirlerde fabrikasyon ve kötü üretimle sonucu kötü bağlamalar yapılıyor. Bu bizi üzüyor. İşin kolayına kaçıyorlar ve seri üretimle el emeğini öldürüyorlar. Kalitesiz ve basit yapılıyor, özenmeden. Mesela kavalyeli boyun yapıyorlar. Birbirine geçmeli. Hâlbuki "kurt ağzı" yapılmalı boyun bölümleri. Bu bağlamanın dengesi için çok önemli (KK-3, 20.12.2014, kişisel görüşme).

KK-2, bu konuyla ilgili benzer bir görüş belirtmektedir: *"bağlamanın sapı atarsa kurtağzında yeniden yapma şansı oluyor, ancak kavalye de kaldırıp atacaksın. Bitmiştir artık"* (KK-2, 30.11.2014, kişisel görüşme).

Fotoğraf -2. Kurtağzı denilen teknikle yapılan bağlamalar

Bunun dışında bağlamada ki en önemli bölgelerin başında ön kapak geldiği düşünülüyor ustalar tarafından ve hepsi de bu kısmın ladin ağacı olması gerektiğini belirtmektedir. Özellikle de "borçka" ladini... Borçka ladininin Artvin'de yetiştiği ve o bölgenin ağacının daha iyi olduğu görüşündeler. Çalgıda çok sert ve çok yumuşak ağaçlardan uzak durulması gerektiği, ağacın nemli şehirlerde ve bölgelerde daha zor muhafaza edildiği ve ömrünün de daha kısa olacağı düşünülmektedir. Söz konusu maddenin

ağaç olduğu ve kesilmiş olsa da ağacın hala canlı ve nemli olduğu konusunda bir gerekçe sunmaktadırlar. Ustalar bu nemi ağacın *acı suyu* olarak ifade etmektedirler ve dolayısı ile de ağacın belli bir kurulukta olması gerektiği görüşündeler. KK-3 bu konuda bir şerh düşerek ve şu ifadeleri aktarmaktadır:

İşin doğrusu, her usta acı suyunu söyler bilir ama hiçbirimiz onu uygulamayız. Yani acı suyunu çıkartmak için ağacı dik bir şekilde bekleteceksiniz ve ona su yolu yapacaksınız fakat bunu hem zaman hem de teknik olarak hiçbirimiz uygulamıyoruz işin doğrusu. Nemli bölgelerde çalışıyorsanız bu ağaçlar çok randıman vermez eğer kurumamış ise, ama Sivas Tokat gibi bölgelerde daha iyi ağaçlar kullanılabilir. Çünkü nemi azdır (KK-3, 20.12.2014, kişisel görüşme).

Ayrıca ustalar, bağlamada çok fazla işçiliğin olmaması, sadece bağlamanın kendi ana hatları ve bölümlerinin olması gerektiği, bu anlamda da bağlama yapımında ne kadar eklemeli bir sistem kullanılırsa ses kalitesinin de o kadar düşeceğini belirtmektedirler. Bu görüşü KK-2, şöyle vurgulamaktadır: *“sazlarda kullanılan aksesurlar yani sedef işlemler, kenar çıtalar vs. sesi keser böyle olunca performans düşer”* (Kişisel görüşme, 30.11.2014). Aynı konuyla ilgili KK-3 bağlamadaki yeni geliştirilmeye çalışılan burğu düzenekleri konusunda geleneksel olandan şaşmamak gerektiğini belirtmektedir: *“sazlarda burğu çıkardılar, dedim ki bağlama yapan arkadaşlara yaptığınız şey yanlıştır. Tel metale bağlanmaz bu bir ticari iştir. El sanatı değildir”* (KK-3, 20.12.2014, kişisel görüşme).

Bağlama yapım aşamasında önemli bir diğer detayın da tutkal kullanımı olduğu belirtilmektedir. Çünkü boncuk tutkalının* normal tutkallara göre daha uzun ömürlü bir yapıştırıcı olduğunu söylüyor ustalar. Bunun da önemli bir ayrıntı olduğunu ve çok kimsenin bu konuyu da bilmediklerini söylemekte. Bağlama yapan ustalar iyi bir bağlamanın eğer ki ağacın nem durumu uygun ise birkaç ay sürebileceğini düşünmektedirler. Bu çerçevede doğru ve güzel sesi ustalar, *zil gibi* deyimini ile tarif etmektedirler.

KK-3 dışında, KK-2 ve KK-1, bağlama çalamadıklarını belirtmektedirler. Fakat KK-3, bir bağlama yapım ustanın, sesi tanıyabilmesi için bağlama çalmasının çok önemli olması gerektiğini vurgulamaktadır:

Ben dinleme kültüründen yetiştiğim için genellikle Veysel düzeni çalıyorum. Yaptığımız enstrümanı mutlaka doğru bir şekilde tanımanız lazım. Çalmanız lazım yani. Onu çaldığınız zaman onu duymanız lazım.

* Eski antikalarda da sıklıkla kullanılan ve yeni tutkallara göre daha geç kuruyan bir tutkal türü.

Duymazsanız zaten onu ticaret gibi yapıyorsunuzdur. Marangoz gibi yani (KK-3, 20.12.2014, kişisel görüşme).

c. Mesleğin Devamlılığı İle İlgili Tespit ve Sorunlar

Görüşme kişilerinden yalnızca birinin (KK-3) çırak yetiştirmekte olduğu gözlemlenmiştir. Diğer ustalar ise eleman sıkıntısı yaşadıkları ve bu el sanatının devamlılığı için çırak yetiştirmenin çok önemli olduğunu ifade etmektedirler. Bundan dolayı da Anadolu'da bu el sanatının ve ustalığının giderek azaldığı hatta yok olmaya yüz tuttuğu da bir gerçektir. Görüşme kişileri, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerdeki bazı toplu üretim mekânlarında bu mesleğin daha basit ve daha yüzeysel yapıldığını belirtmektedirler. Bu durumun emek ve zaman açısından küçük şehirlerdeki ustaları da olumsuz etkilediği söylenebilir. Yukarıda bahsi geçen bağlama yapımındaki incelikli nokta düşünüldüğünde (ağacın cinsi, kullanılan tutkal, zaman ve ince ustalık gibi) bağlamanın ana vatanı gibi düşünülen Sivas'ta bu mesleğin yok olması yahut da ehil olmayan ve tamamen marangozlukla uğraşan kişilerle devam ettirilmesi büyük bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca İstanbul Ankara gibi büyük şehirlerdeki fabrika yapımı seri üretim bağlamaları piyasa için fiyat açısından düşük olduğundan, el yapımı bağlamaları ikincil plana attığı söylenebilir. Bu durum, el emeği yapılan bağlamaların üretiminin de yavaşlaması anlamına gelmektedir.

ç. Bağlama Ustalarının Mesleğe İlişkin Öz Değerlendirmeleri

Bağlama yapımı her ne kadar ticari bir iş kolu gibi görünse de, usta ve ağaç arasında manevi bir ilişki olduğu söylenebilir. Görüşme kapsamındaki kaynak kişiler, uzun uğraşlar sonucu yaptıkları bağlamalar ile aralarında duygusal bir bağ olduğunu ifade etmektedirler. Aylarca emek verilerek yapılan bu çalgıların sahiplerine teslim edildikten sonraki süreçte duygusal bir yoğunluk yaşadıklarını dile getirmektedirler. KK-1 bu konudaki hislerini ve ağaç ile olan bağı şöyle aktarmaktadır:

Bağlama yapmak gönül işidir. Ben duygumu katarım ilk olarak, bu önemlidir. Çünkü bunlar odun değil bunlar ağaç, canlı. Mesela bağlama teknelerim gelince ben geceleri uyuyamam. Yeri geldiğinde sobayı yakarım, sobanın başında sabaha kadar onları eller belerim. Onlara sarı kızlar derim (KK-1, 15.12.2014, kişisel görüşme). Samet Usta ise; aylarca uğraştığım emek verdiğim bağlama sahibine teslim ettiğimde çok üzülürüm. Ertesi gün dükkâna geldiğimde onu arar gözlerim. Hislenirim haliyle (KK-2, 30.11.2014, kişisel görüşme). Şentürk usta ise; bu iş ticaret gibi olmaz. Bunu ticaret gibi düşünsek zaten Sivas'ta da olmayız. Ne işim var kıyı da köşede. Giderim İstanbul'a. Okullarda çalgı bölümleri açılın bizler gidelim gönüllü dersler verelim ki doğru bir şekilde devam etsin meslek (KK-3, 20.12.2014, kişisel görüşme).

d. Pazarlama ve Satış

Her üç ustada ürettikleri bağlamaları, kendi dükkânlarında yapıp satmaktadır. Pazarlama için de özel bir çaba içerisinde girmediklerini ifade etmektedirler. Ustalar, tavsiye usulü müşteri bulduklarını belirtmektedir. Çoğunluğu Sivas kent merkezinden olmakla birlikte bağlama satışı konusunda ilçelerden de yoğun bir talep olduğu görülmektedir. Bağlamalar fiyat bakımından temelde iki gruba ayrılarak satışa sunulmakta. Bunlar (1) öğrenci bağlamaları ve (2) usta işi bağlamalar” olarak ifade edilmektedir. Öğrenci bağlamaları 100-150 TL arasında olmakla birlikte, daha ziyade ucuz malzemeden üretilmektedir. Usta işi bağlamalar ise 1000 ve 2500 TL fiyat aralığında isteğe göre kullanılan ağaç ve manyetik ses yükselticinin de dâhil edildiği fiyatlarla satışa sunulmakta. Ustalar yurt içi ve yurt dışından da farklı müşterileri olduğunu belirtiyorlar. Satışların yaz aylarında daha yoğun olduğunu belirten ustalardan sadece İsa usta, üretim yerinde bir öğretici yardımıyla isteyene kurs olanağı da tanıdıklarını ifade etmektedir. Üretilen bağlamaların çoğunluğu ise kısa sap olarak tabir edilen bağlama türü olduğu gözlemlenmiştir.

e. Ustaların Kendi Ürettiği Özgün Biçimler

Fotoğraf -3. İsa Usta: Üçgen bağlama

Fotoğraf- 4. Gisaz

Bu çalgıların tasarımı kendisine aittir. İsa Usta, üçgen sazın, kucağa daha uyumlu olması için üretilmiş ergonomik bir bağlama olduğunu belirtmektedir. Sazın eksik noktalarını ise İsa Usta “ses kaybı ve iç teknenin darlığı” olarak belirtmektedir. İsa Usta ayrıca, bunu zamanla geliştireceğini ve yeni teknikler denediğini ifade etmekte, Gisaz’ın ise gövdesini gitardan sapını bağlamadan esinlenerek yaptığını belirtmektedir.

Fotoğraf-5. Şentürk Usta: Denge taşı ile yapılmış tutkalsız bağlama

KK-3, Türkiye’de ilk kez tutkalsız bağlama yaptığını ve bunu da Divriği Ulu camisinin mimarisinden esinlenerek yaptığını belirterek şu ifadelerle yer vermektedir: “Eski eserlerde harç kullanılmaz ama denge taşları ve geçmeli bir sistem üzerine kuruludur. Ben de bu şekilde çalınabilen bir balgama yaptım. Tıpkı Divriği Ulu camiindeki gibi. Hiç tutkal kullanmadım. Sesi ve tınısı gayet güzel” (KK-3, 20.12.2014, kişisel görüşme).

Fotoğraf-6. Samet Usta'nın ürettiği bağlama

KK-2 daha önceleri 8 telli bir bağlama yaptığını ancak İstanbul’a gönderdiğini sonradan da hiç uğraşmadığını ifade etmektedir. “Bu anlamda benim kendi yaptığım ve gösterebileceğim bir çalgım yok ancak ben bağlamalarımın tepe kısmının açısını farklı yaparım bu benim imzamdır” (KK-2, 30.11.2014, kişisel görüşme).

Bağlama yapım ustalarının hiçbirini, bağlamada geleneksel işaretleyici olarak kabul edilen, bağlamanın uç kısmına takılan püskül ve klavye kısmında kullanılan motif işlemleri kullanmadıkları gözlemlenmiştir. Genel anlamda bakıldığında ise ustaların bağlamalara fiziksel görünüm farklılığı dışında bağlamanın çalınmasına ya da armonik yapısına ilişkin herhangi bir özgünlük de bulunmamaktadır. Bu anlamda düşünüldüğünde bağlama yapım ustalarının kendi ürettikleri özgün form değişiklikleri dışında, bağlama yapımına gelenekselci bir bakış açısı ile yaklaştıkları söylenebilir.

Bağlama yapımı günümüzde özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropol şehirlerde yoğunluk kazandığı düşünüldüğünde, söz konusu durumun müzik piyasası içerisinde hatırı sayılır bir endüstri oluşturduğu aşıkardır. Ancak Sivas gibi bağlama ve türkü kültürünün hakim olduğu bölgelerde, ihtiyacın içeriden karşılanması, bağlama yapımının sürdürülebilirliği ve söz konusu geleneğin fabrikasyon üretime ihtiyaç duyulmadan devam etmesi açısından önemlidir. Büyük şehirlerde üretilen bağlamaların arz talep dengesi açısından bir el sanatı olmaktan çok, fabrika üretimi olarak işlev görmesi ise kaçınılmazdır. Bu durum söz konusu el sanatının ayrıntılı ve özenli işçiliklerin devam etmesi, geliştirilmesi ve usta çırak ilişkisi içerisinde devam edebilmesi, mevcut el sanatı ustalarının korunması ve desteklenmesi ile mümkündür. Çünkü bağlama yapımında teknik bilginin yanı sıra, tecrübenin ve el işçiliğinin de önemli olduğu düşünülmektedir.

Sonuç

Sivas'ta mevcut bağlama yapım geleneğinin en önemli temsilcileri arasında Şentürk Usta (KK-3), İsa Usta (KK-1) ve Samet Usta (KK-2) yer almaktadır. İlçe ve köylerde ise söz konusu el sanatına dair (ticari anlamda) bir yapım sürecinin varlığına rastlanmamıştır. Ustaların tek geçim kaynağı ise bağlama üretimidir. Ustalar, kendi ürettikleri bağlamaları yine kendi atölyelerinde satışa sunmakta ve çoğunlukla da sipariş usulü çalışmaktadır. Üç ustada bağlama yapım sürecinde en önemli noktanın ağaç seçimi olduğu konusunda ise hemfikirdirler. Sivas'ta bağlama yapım geleneğini sürdüren ustalar, bugün Sivas'ta üretilen bağlamaların yurt içi ve yurt dışında satışını sürdürmektedirler. Ayrıca mesleğin aktarımı ve bu geleneğin Sivas içerisinde üretiminin sürdürülebilmesi açısından, çırak yetiştirilmesinin çok önemli olduğu görülmektedir. Ancak mevcut duruma bakıldığında çırak bulma konusunda ciddi bir sıkıntı yaşandığı da aşıkardır. Bu durum mesleğin devamlılığı açısından kaygı vericidir. Sivas'ta bağlama yapımında temelde iki aşamalı bir süreç söz konusudur. Birincisi bağlama tekneleri dışardan hazır olarak seçilerek alınır ve bağlamanın sonraki aşamaları atölyede tamamlanır. Yanı sıra ustaların üretim aşamasında kullandığı standart bir metot mevcut olmadığı için söz konusu gelenek, önceden deneme yanılma ile sağlanmış hazır kalıp ve ölçülerle üretilmektedir.

Ustaların kullandığı ve sazın tınısını etkilediğini düşündükleri en temel üretim yöntemlerinden biri ise doğal malzeme olarak kabul edilen “boncuk tutkalı” kullanılıyor olmasıdır.

Söz konusu geleneğin bir endüstri malzemesi olarak değil bir el sanatı olarak değerlendirilip bu konuda mevcut ustaların desteklenmesi ise önemlidir. Ancak bu doğrultuda üretim daha kaliteli, özenli ve sürdürülebilir hale getirilebilir. Dolayısı ile resmi kuruların destekleri ile şehir ölçeğinde atölye çalışmaları yapılması, bağlama yapımının hem varlığı hem de tanıtımını ön plana çıkarılabilir ve söz konusu geleneğin, akademik düzlemde eğitim programlarına dahil edilebilmesi sağlanabilir. Bu tür çalışmalar ile bağlama yapımının hem teorik hem de pratik açıdan görülebilir ve uygulanabilir olması, mevcut geleneğin birikimlerinin tespiti ve kalıcılığı açısından da büyük önem taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

DE ZEÜWW, Hans (2011). *Türkiye’de Müzik Kültürü: “Evrım ve Standardizasyon Arasında Bağlama Ailesi”*, (Ed.: O. Elbaş, M. Kalpaklı, O. Öztürk). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

GAZİMİHAL, Mahmut, R. (1975). *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

GAZİMİHAL, Mahmut, R. (2006). *Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz*. (Hızl.: Dr. Metin Özarıslan), İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.

İMİK, Ünal ve HAŞHAŞ, Sinan (2014), Çalgı Kalitesinin Performans ve Başarıya Etkilerine Yönelik Görüşler “Bağlama Örneği”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 9, s. 59-68.

Thema Larousse (1993). Cilt 6, Milliyet Yayınları.

Özdemir, Ahmet (2013). *İki Kapılı Handa Âşık Veysel*, 2. Baskı, Sivas Platformu Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: İsa DEMİRKOPARAK, 1971, Sivas. (Kişisel görüşme, 15.12.2014)

KK-2: Samet ELMAS, 1961, Sivas. (Kişisel görüşme, 30.11.2014)

KK-3: Şentürk İYİDOĞAN, 1970, Sivas. (Kişisel görüşme, 20.12.2014)